

Az érzékenyítő képzések hatása a bírói döntéshozatalra és elfogultságra

Szöllősi-Baráth Szabolcs

1. Bevezetés

A jogi alkotmányosság és a politikai alkotmányosság közötti feszültség nem légüres térben mozog, nem kizárólag elméleti kategória, sok esetben ideológiai mozgatókkal rendelkezhet. Az európai igazságszolgáltatási rendszerek az elmúlt két évtizedben csendes, de radikális átalakuláson mentek keresztül. A törvényhozás szintjén a jogszabályok szövege gyakran változatlan maradt, a jogalkalmazók – a bírák és ügyészek – kognitív felkészítése, azaz „érzékenyítése” (sensitization) a jogi reformok egyfajta eszközévé vált. E folyamat központi szereplői a nem kormányzati szervezetek (NGO-k), különösen a Nyílt Társadalom Alapítványok (Open Society Foundations – OSF) és a hozzájuk kapcsolódó hálózatok, amelyek célja a bírói attitűdök formálása olyan területeken, mint a kisebbségi jogok, a menekültügy, a társadalmi nemek (gender) kérdése és a jogállamiság védelme. Ez a jelentés igyekszik részletesen feltárni az érzékenyítő programok mechanizmusait, földrajzi elterjedését és tényleges hatását az ítélkezési gyakorlatra. A kutatás rávilágít egy éles törésvonalra Európában: míg Nyugat-Európában (Egyesült Királyság, Németország, Franciaország, Olaszország, Svájc) az érzékenyítés intézményesült, technokrata folyamattá vált, amely a „tudattalan elfogultság” (unconscious bias) kiküszöbölésére irányul, addig Közép-Kelet-Európában (Magyarország, Lengyelország, Románia) ugyanezek a képzések bizonyos politikai ellenállást teteleztek a jogállamiság vélt sérelme miatt.

2. NGO-k a képzésben és módszereik

Az igazságszolgáltatási képzések finanszírozása és tematikus meghatározása nem csupán állami monopólium. Az OSF (Open Society Foundations) és a vele együttműködő civil szervezetek (pl. Helsinki Bizottságok, Amnesty International, nemzeti bírói egyesületek) stratégiai célja, hogy a bírói döntéshozatalt a nemzetközi emberi jogi normákhoz igazítsák, gyakran a nemzeti jogszabályok szigorával szemben. A beavatkozás módszertana tekintetében az OSF és partnerszervezetei három fő mechanizmuson keresztül gyakorolnak hatást. 1). Közvetlen képzés és tananyagfejlesztés: Kézikönyvek (Bench Books), online kurzusok és workshopok finanszírozása, amelyek konkrét foratókönyveket adnak a bírának a sérülékeny csoportokkal való érintkezésre (lásd az OSF saját honlapját). 2.) Episztémikus közösségek építése: Olyan határokon átnyúló hálózatok (pl. Central and Eastern European Judicial Exchange Network) létrehozása, amelyekben a bírák szocializálódnak a „közös európai értékekre”, és támogatást kapnak a nemzeti nyomással szemben. 3). Stratégiai pereskedés és visszacsatolás: Az NGO-k nemcsak képzik a bírát, hanem ügyfelek képviselőként meg is jelennek előttük, majd a perek tapasztalatait (pl. faji profilalkotás, menekültügyi eljárások hibái) beépítik a következő képzési ciklusba.

A kutatási adatok alapján az OSF által támogatott érzékenyítések négy fő pillérre épülnek. Az első a faji és etnikai diszkrimináció, különös tekintettel a roma lakosságra Közép-Európában és a bevándorló háttérű közösségekre Nyugaton. Második a menekültügy és migráció, a hitelességvizsgálat (credibility assessment) átalakítása, hogy a bírák a traumák hatását figyelembe véve döntsenek. Harmadik a gender és LMBTQ jogok. A transznemű személyekkel való bánásmód és a nemi alapú erőszak áldozatainak védelme. Negyedik a jogállamiság és bírói függetlenség, különösen a közép-kelet-európai igazságszolgáltatási rendszerekben.

3. Egyesült Királyság

Nyugat-Európában az érzékenyítés mélyen beágyazódott az állami bírói akadémiák kurikulumába, gyakran az NGO-k szellemi támogatásával. Azonban az adatok arra utalnak, hogy a magas szintű tudatosság nem feltétlenül eredményezett méltányosabb ítélezést. Az Egyesült Királyságban a bírák és bírósági alkalmazottak képzése elsődlegesen a hivatalos bíróképző intézmény, a Judicial College feladata, amely rendszeres továbbképzéseken hangsúlyt fektet az egyenlő bánásmód elvére és az emberi jogi normákra. A brit bírák számára készült *Equal Treatment Bench Book* (Egyenlő Bánásmód Kézikönyv) is azt a célt szolgálja, hogy növelje a bíróság előtt megjelenő különböző háttérű személyek körülményeinek megértését. Ugyanakkor az utóbbi években civil jogvédő csoportok is bekapcsolódtak egyes speciális témák érzékenyítő oktatásába.

Az Egyesült Királyság rendelkezik a legkifinomultabb érzékenyítési infrastruktúrával Európában. A *Judicial College* (Bírói Kollégium) által kiadott és folyamatosan frissített *Equal Treatment Bench Book* (ETBB) a brit bírák bibliája a társadalmi kontextus kezelésében. Az ETBB részletes útmutatást ad a bírának arra vonatkozóan, hogyan kommunikáljanak a transznemű felekkel. A kézikönyv előírja a választott névmások használatát és a magánélet tiszteletben tartását, még akkor is, ha a jogi nemváltás nem történt meg.

Ez az érzékenyítés komoly jogi és társadalmi vitákat váltott ki. Kritikusok szerint a bírói semlegesség sérül, amikor a bíróság – az érzékenyítési útmutatót követve – elfogadja a vádlott nemi önazonosságát tényként, ami befolyásolhatja például a börtönbüntetés végrehajtási helyét (női vagy férfi börtön) vagy a nemi erőszak áldozatainak vallomástételi helyzetét. Az érzékenyítés itt közvetlen hatással van az eljárás menetére, de paradox módon újfajta elfogultság vádját vonta maga után a feminista jogvédők részéről.

Különösen nagy visszhangot váltott ki a Stonewall nevű LGBTQ-jogvédő szervezet szerepvállalása a bírók továbbképzésében. 2021-ben nyilvánosságra került, hogy a Stonewall és partnerei (pl. a Gendered Intelligence csoport) tanácsadást és tréninget nyújtottak a brit bírói karnak a transznemű személyekkel kapcsolatos kérdésekben. Ennek hatására a bírói kézikönyv olyan kifejezéseket és szemléletmódot vett át, mint a “születéskor hozzárendelt nem” fogalma, illetve azt az álláspontot, hogy a transznemű személy „valódi” férfiként vagy nőként ismerendő el. Mindez vitatott lett: egyes jogászok és politikusok szerint a Stonewall túlzott befolyást gyakorolt a bírók képzésére és ezzel az ítéletek nyelvezetére és tartalmára. Konkrét ügyekben is megjelent a téma – például Maya Forstater, egy adószakértő ügye kapcsán, aki “genderkritikus” véleményei miatt pereskedett, felmerült, hogy az elsőfokú munkaügyi bíróság ítéletét befolyásolhatta a bírák érzékenyítése a transzjogok iránt. Ezt végül felsőbb szinten korrigálták, hangsúlyozva, hogy a bírói függetlenség fontos garanciája, hogy a bírák a törvények és bizonyítékok alapján, ne pedig ideológiai nyomásra döntsenek. Összességében az Egyesült Királyságban az NGO-k által közvetített érzékenyítés főleg az esélyegyenlőség és diverzitás témakörére koncentrált (különös tekintettel az LGBTQ-közösségre), és a 2010-es évek végétől erősödött meg. Hatását illetően vita alakult ki: támogatói szerint növelte a bírók empátiáját a kisebbségek iránt, kritikusai szerint viszont felvethette az elfogultlanság kérdését, ha a bírók képzését aktív érdekvédő csoportok formálják.

4. Németország (Interkulturális kompetencia a formalizmus ellenében)

Németországban a Deutsche Richterakademie (Német Bírói Akadémia) megközelítése eltér az angolszász modelltől. Itt nem a „bias” (elfogultság) pszichológiai fogalma áll a középpontban, hanem az „interkulturális kompetencia”. A képzések olyan specifikus kulturális kódok megértésére fókuszálnak, mint az iszlám értékrendszere vagy az orosz ajkú szubkulturák kommunikációja. Kiemelt szerepet kap a szintók és romák történelmi üldöztetésének oktatása, amelyet gyakran a Német Szintók és Romák Központi Tanácsával együttműködésben tartanak.

Az Open Society Foundations és hozzá kötődő NGO-k közvetlenül kevésbé láthatóak a német bíróképzésben, ugyanakkor az OSF nyugat-európai jelenléte révén támogat civil szervezeteket, melyek fellépnek a diszkrimináció és kirekesztés ellen (Németországban is). A bíróakadémia rendszeresen szervez továbbképzéseket az igazságszolgáltatás aktuális társadalmi kihívásairól – például rasszizmus és előítéletek a bíróságokon belül témában is hirdettek szemináriumokat a közelmúltban. Ilyen programot terveztek „A rasszizmus – kihívás az igazságszolgáltatás számára” címmel is, jelezve, hogy a bírói karban is fontosnak tartják a tudatosítást a rejtett előítéletekkel kapcsolatban.

A német bíróképzések tematikájában hangsúlyos az emberi jogi érzékenyítés a formális kereteken belül. A strasbourg Emberi Jogok Európai Egyezményének alkalmazása, az EU antidiszkriminációs joganyaga, valamint a gyűlölet-bűncselekmények és családon belüli erőszak kezelése mind szerepelnek a hivatalos tananyagban. Gyakran együttműködnek nemzetközi szervezetekkel is: a Európa Tanács HELP programja például online kurzusokat biztosít a bírának számos témában, többek közt emberi jogi területeken. E programokban NGO-szakértők is közreműködhetnek előadóként vagy tananyag-fejlesztőként, például a Német Emberi Jogi Intézet (DIMR) munkatársai vagy civil jogvédők.

Németországban tehát az NGO-k bíróképzésben való részvétele inkább közvetett: a civil szervezetek kutatásai, ajánlásai beépülnek a hivatalos képzési anyagokba, illetve részt vesznek kerekasztal-beszélgetéseken. A tematika jellemzően az emberi jogok védelmét és a társadalmi sokszínűség kezelését öleli fel – például a menedékkérőkkel való bánásmód jogi normái, a kisebbségekkel (bevándorlók, vallási csoportok, LMBTQ-személyek) szembeni esélyegyenlőség előmozdítása és az ezekkel kapcsolatos sztereotípiák leküzdése. Mivel a rendszer integrált, az ilyen érzékenyítés nem vált politikai viták tárgyává úgy, mint némely kelet-európai országban: konszenzusosabb a megítélése, miszerint hozzájárul a bírói munka minőségéhez, a pártatlan, de széles látókörű ítélkezéshez. A bírák függetlensége („Richterliche Unabhängigkeit”) Németországban olyan erős alkotmányos védelem alatt áll, hogy a kötelező érzékenyítés bevezetése alkotmányos aggályokat vet fel. Bár a képzések elérhetők, a részvétel gyakran önkéntes, így éppen azok a bírák vesznek részt, akik már eleve nyitottak, míg a problémásabb attitűddel rendelkezők kimaradnak.

5. Franciaország

Franciaországban az igazságszolgáltatásban dolgozók képzését elsősorban az Nemzeti Bírói Iskola (École Nationale de la Magistrature, ENM) felügyeli. Az ENM régóta tananyagába építette az emberi jogi és antidiszkriminációs modulokat, így a francia bírák már a kezdeti képzés során találkoznak olyan témákkal, mint a kisebbségek jogainak védelme vagy a nők elleni erőszak kezelése. Az OSF és más NGO-k befolyása Franciaországban főként a szakpolitikai párbeszédben és a civil szakértelem bevonásában érhető tetten. Például a francia emberi jogi ombudsman (Défenseur des droits) és az Emberi Jogi Tanács (CNCDH) gyakran szervez szemináriumokat bírák, ügyészek számára a faji, etnikai vagy nemi alapú diszkrimináció felismeréséről és a jogorvoslati lehetőségekről. Ilyen rendezvényeken NGO-k (mint a SOS Racisme vagy a LICRA) képviselői is felszólalnak. Az OSF 2010-es években aktív Nyugat-Európában is, így Franciaországban is támogatott számos civil kezdeményezést a romák társadalmi integrációjától a muszlim közösségek jogvédelméig, de konkrét bírói tréningeket közvetlenül nem OSF szervez, hanem közvetetten – pl. OSF által támogatott jogvédők előadóként részt vesznek konferenciákon, képzéseken.

Franciaországban a bírók érzékenyítő képzései tipikusan a 20. század végétől folyamatosak. Tematikájuk kiterjed a bevándorlók és menedékkérők jogaira, a családon belüli és nemi erőszak elleni fellépésre, a gyermekek jogaira, valamint a szekuláris állam és vallásszabadság viszonyából fakadó ügyekre. Mindezt általában az állami bírói szervek

kezdeményezik, de a civil szféra szakértőinek bevonásával. Politikai vita ez ügyben is felmerült, mivel a francia közéletben is jelen vannak Soros Györgyöt és hálózatát bíráló hangok, de ezek inkább az Emberi Jogok Európai Bíróságának összefüggésében jelentek meg (például hogy több strasbourgi bíró korábban OSF által támogatott NGO-knál dolgozott).

Mindezek mellett az Open Society Justice Initiative (OSJI) itt stratégiai pereskedéssel próbálta kikényszeríteni a rendszerszintű változást, különösen a rendőrségi igazoltatások (racial profiling) terén. Az OSJI támogatta a Seydi és mások kontra Franciaország ügyet, amely a diszkriminatív igazoltatások ellen irányult.²⁵ Bár az Államtanács (Conseil d'État) 2023-ban elismerte a profilalkotás létezését, mint rendszerszintű problémát, elutasította, hogy konkrét intézkedésekre kötelezze a kormányt. Ez az eset rávilágít az érzékenyítés korlátaira Franciaországban: a bírák, még ha el is ismerik a diszkrimináció tényét (köszönhetően az NGO-k által szolgáltatott adatoknak), a hatalmi ágak szétválasztásának doktrínája és a köztársasági univerzalizmus (amely elutasítja a faji kategóriákat) miatt vonakodnak beavatkozni a végrehajtó hatalom gyakorlatába.

6. Olaszország (A migráció frontvonala)

Olaszországban az igazságszolgáltatás szakembereinek továbbképzése a Magisztrátusi Felsőiskola (Scuola Superiore della Magistratura, SSM) keretében történik. Az SSM az utóbbi években több olyan szakmai szemináriumot tartott, amely civil vagy nemzetközi szervezetek közreműködésével valósult meg, különös tekintettel a menekültügyi és migrációs kérdésekre. 2022 februárjában például online kurzust rendeztek “Az aktuális kérdések a menedékjog és bevándorlás terén” címmel, az ENSZ Menekültügyi Főbiztosságával (UNHCR) együttműködésben. A képzés lefedte az olasz és európai bevándorlási jog aktuális kihívásait, beleértve az olyan speciális témákat is, mint az LMBTQ-személyek nemzetközi védelem iránti kérelmei vagy a nemi alapú erőszak szerepe a menekültügyben. Szóba kerültek a kísérő nélküli kiskorú menedékkérők védelme, valamint a járványhelyzet (Covid-19) hatása a migrációs eljárásokra is. A résztvevők között nemcsak bírák, hanem ügyészek, ügyvédek is voltak, sőt a civil szféra szakértői is megjelentek előadóként.

Olaszországban emellett jelentős hagyománya van a bírói egyesületek és civil szakértők közti együttműködésnek. Már a 1990-es évektől létezik az ASGI nevű civil szervezet (Associazione per gli Studi Giuridici sull'Immigrazione), amely jogászokat, ügyvédeket és bírákat tömörít a bevándorlási jog kutatására és a jó gyakorlatok terjesztésére. Az ASGI több konferenciát, tanulmányt és képzést szervezett a témában, gyakran együtt a Magistratura Democratica nevű bírói szövetséggel, hogy előmozdítsák a menekültek és migránsok jogainak érvényesülését az olasz bíróságokon. 1999-ben közösen indították el a “Diritto, Immigrazione e Cittadinanza” (Jog, Bevándorlás és Állampolgárság) című szakfolyóiratot is, amelynek célja, hogy az idegenrendészeti és menekültügyi bíráskodáshoz háttértudást nyújtson.

Az Open Society Foundations közvetve Olaszországban is jelen volt: Soros alapítványa támogatott például olyan projekteket, amelyek a roma közösség integrációját, illetve a migránsok jogi segítségét célozták. Az OSF által finanszírozott európai hálózatok (mint az ENAR – Európai Antirasszista Hálózat) tagjai között olasz NGO-k is vannak, és ezek a szervezetek workshopokat tartottak a rasszizmus és antiszemitizmus ellen, akár bírák részvételével. Összességében Olaszországban a bírói érzékenyítés fókuszában a bevándorlók és menedékkérők jogai, a szervezett bűnözés áldozatainak védelme (pl. emberkereskedelem), valamint az emberi jogi nemzetközi normák hazai alkalmazása áll.

Az érzékenyítés hatása itt a leglátványosabb. Az olasz bíróságok (különösen a semmítőszék és a speciális bevándorlási tagozatok) rendszeresen hoznak olyan ítéleteket, amelyek felülírják a kormány szigorú bevándorlási rendeleteit, hivatkozva a nemzetközi emberi

jogi kötelezettségekre. Ez a bírói aktivizmus közvetlenül visszavezethető azokra a képzésekre, ahol a bírák elsajátították az uniós jog és az emberi jogok primátusának alkalmazását.

7. Magyarország

Magyarországon a bírók érzékenyítő képzése a 2010-es években került reflektorfénybe, elsősorban a Soros Györgyhez köthető civil szervezetek ilyen irányú tevékenysége miatt. 2016-ban a Soros által is támogatott Magyar Helsinki Bizottság – egy emberi jogi NGO – képzéssorozatot szervezett bírák, ügyészek és ügyvédek számára a menekültügyi jog alkalmazásáról és az Emberi Jogok Európai Egyezményének érvényesítéséről a menedékjogi eljárásokban. E program finanszírozását részben az Európai Bizottság biztosította: a Helsinki Bizottság 2016-os pénzügyi beszámolója szerint közel 6,2 millió forint uniós támogatást nyertek el kétéves időszakra az ilyen bíróképzésekre. A tréningek kifejezett célja a bírói szemléletformálás volt, különös tekintettel a társadalom peremén élő csoportokra és a migránsokra/menekültekre – toleranciára és előítélet-mentességre nevelve a résztvevőket.

Szintén 2016 körül a Magyar Helsinki Bizottság egy másik projekt keretében 4,5 millió forint támogatást kapott az EU-tól arra, hogy bírónak, ügyésznek, ügyvédeknek és rendőrtiszteknek tartson képzést a rasszista, gyűlöletkeltő és homofób bűncselekmények büntetőjogi kezeléséről. Összességében több mint 100 igazságügyi dolgozó vett részt ezekben a tréningekben országszerte. A képzéseken a Helsinki Bizottság saját jogászai és más emberi jogi szakértők adtak elő, felhívva a figyelmet például a menedékkérők speciális helyzetére, a romákat érő hátrányos megkülönböztetésre, vagy arra, hogyan alkalmazzák a bírók a nemzetközi jogi normákat a hazai ítélezésben.

Ezek a programok Magyarországon éles politikai bírálatokat váltottak ki a kormányzat részéről. A kritikák szerint a képzések a bírói függetlenségre veszélyes ideológiai befolyásként hatnak. Felhívták a figyelmet arra az összeférhetetlenségi lehetőségre, hogy a bírókat oktató Helsinki Bizottság jogászai maguk is peres felekként (a sértettek képviselőiként) léphetnek fel a tárgyalóteremben, így az általuk “érzékenyített” bírókkal kerülhetnek szembe – ami szerintük kérdéseket vet fel a pártatlanság terén. Darák Péter, a Kúria akkori elnöke ugyanakkor nyilatkozatban hangsúlyozta: nincs tudomása arról, hogy konkrét ügyben sérült volna a bírói függetlenség a képzések miatt, és kiemelte, hogy a bírák hivatásbeli köteleességtudata és jogszabálykövetése erősebb annál, semhogy egy-egy tréning döntően befolyásolja őket. Ugyanakkor elismerte, hogy elvileg fennállhat a befolyásolás lehetősége – hiszen mindenki, így egy civil szervezet is, a saját nézőpontja meggyerésére törekszik.

A vitára a magyar bírói igazgatás is reagált: az Országos Bírószági Hivatal előző elnöke (Handó Tünde) 2018 körül leállította a Helsinki Bizottság és más hasonló NGO-k által kínált képzési együttműködések a bíróságokkal tekintve, hogy a bírók hivatalos továbbképzését inkább az állami intézmények keretei között, politikailag semleges módon kell megoldani.

Az érzékenyítő programok témái Magyarországon főleg a menekültügy és migráció, a romák és más kisebbségek jogai, valamint a gyűlölet-bűncselekmények voltak. Hatásukat nehéz mérni – a civil szervezetek szerint hozzájárultak ahhoz, hogy a bírák jobban ismerjék az európai normákat és nagyobb empátiával kezeljék a sérülékeny csoportokat. Példaként hozzák, hogy a magyar bíróságok több ügyben – például a gyöngyöspatai kártérítési perben – érzékenyítettebb szemlélettel döntöttek a roma felperesek javára, amikor megítélték nekik az elkülönített oktatás miatti kártérítést (ezt a pert civil jogvédők támogatták). Ezzel együtt nem nehéz belátni, hogy egyfajta “perlési politika” érvényesült: azaz a civil szervezetek által megfogalmazott ajánlások végül bírósági ítéletek formájában öltenek testet. A gyöngyöspatai ügyben egy Soros-támogatott NGO (Esélyt a Hátrányos Helyzetű Gyerekeknek Alapítvány) indított pert, amelyben a bíróság precedens értékű kártérítési összeget ítélt meg a roma

családoknak. A döntés egyébként jelentős tehernövekedést rótt az önkormányzatra, és egyben katalizált a “perlési politizálást”, amely tulajdonképpen a civil érzékenyítés következménye.

Összességében Magyarországon a bíróérzékenyítés kérdése mélyen átpolitizált lett. 2017–2020 között különösen élénk vita folyt róla, végül az NGO-k kiszorultak a hivatalos bíróképzésből. Így az OSF által támogatott programok hatása közvetett maradt: a civil szervezetek a bíróságok helyett inkább az ügyvédek, emberi jogi szakemberek képzésére fókuszálnak tovább (például a Helsinki Bizottság a rendőrök és ügyvédek számára tartott később tréningeket).

Bár a bírák részt vettek a képzéseken, az ítélezési statisztikák azt mutatják, hogy a jogszabályi környezet szigorítása (pl. a tranzitónák rendszere, a menedékjoghoz való hozzáférés korlátozása) miatt a menekültstátusz megadásának aránya minimálisra csökkent. Az érzékenyítés hatása azonban másban nyilvánult meg: a bírák egy része (NGO ajánlásra) előzetes döntéshozatali eljárásokat kezdeményezett az Európai Unió Bíróságánál (EUB), a nemzeti korlátozások ellenhatása érdekében.

8. Lengyelország

Lengyelországban is aktívak voltak a civil szervezetek a bírák és ügyészek érzékenyítése terén, főként az ország EU-csatlakozása utáni időszakban. A Helsinki Emberi Jogi Alapítvány (Helsinki Fundacja Praw Człowieka, HFPC) – mely a Magyar Helsinki Bizottság lengyel testvérszervezete, Soros György alapítványától is kap támogatásokat – több projektben foglalkozott a bírák tudatosságának növelésével. 2014–2015 körül a HFPC elindított egy “Az egyenlő bánásmód iránti érzékenység növelése bírák és ügyészek körében” című programot. Ennek keretében egy „Eszélyegyenlőségi útmutató” készült a bírák és ügyészek számára, amely bemutatta a különböző hátrányos megkülönböztetésnek kitett csoportok (nemzeti és etnikai kisebbségek, bevándorlók, LMBTQ-személyek, fogyatékkal élők stb.) értékeit, kultúráját, élethelyzeteit, valamint gyakorlati tanácsokat adott az előítéletek kezelésére az igazságszolgáltatásban. Az útmutató elméleti része foglalkozott például a sztereotípiák természetrajzával, a Lengyelországban élő kisebbségek rövid jellemzésével, illetve olyan fogalmak tisztázásával, mint a transzneműség. A hangsúlyt azonban a gyakorlati példákra és esettanulmányokra helyezték – konkrét nehéz helyzeteket elemezve, amikkel a bírák/ügyészek találkozhatnak munkájuk során (például egy muzulmán tanú kihallgatásának kulturális vonatkozásai, vagy egy roma vádlottal szembeni bánásmód). A projektet Norvégia és az EGT Finanszírozási Mechanizmus támogatta (az EEA Grants “Norvég Civil Alap – Polgárok a Demokráciáért” programja keretében). A HFPC együttműködött a hivatalos igazságügyi képzőintézménnyel (KSSiP), amely platformot biztosított például ahhoz, hogy a bírák és ügyészek körében kérdőíves felmérést végezzenek az előítéletekről a képzés elején. A program részeként a HFPC szakértői, illetve a lengyel Igazságügyi Minisztérium és az ombudsmani hivatal képviselői egy közös munkacsoportban dolgoztak a képzési segédanyagokon.

Ezen túl Lengyelországban is szerveztek NGO-k képzéseket a menekültjog és migráció témájában, különösen a 2015-ös európai migrációs válság idején. Noha Lengyelországban viszonylag kevés menedékkérőt fogadtak, a HFPC és más szervezetek (pl. a Lengyel Ombudsmani Hivatal együttműködésével) tartottak szemináriumokat a bíráknak az ECHR (Emberi Jogok Európai Egyezménye) 3. cikkének – embertelen bánásmód tilalma – alkalmazásáról kitoloncolási ügyekben, illetve a gyűlölet-bűncselekmények azonosításáról. Emellett a HFPC részt vett egy nemzetközi projektben, amely a fogva tartott menedékkérő gyermekek alternatív elhelyezését célzó joggyakorlatokat mutatta be ügyészeknek és bíráknak (CADRE projekt, 2022).

A lengyel kormány 2015 után kritikusan tekintett Soros György tevékenységére, de a bírók NGO-k általi érzékenyítését nem övezte akkora nyilvános konfliktus, mint Magyarországon. Ennek egyik oka, hogy Lengyelországban a bírói függetlenség ügye más

frontokon vált éles politikai törésponttá (a kormány bírói reformjai, fegyelmi kamara stb.), és az NGO-k szerepét a kormány inkább a nemzetközi fórumokon (pl. EU) való lobbizással kapcsolatban kritizálta. Mindazonáltal a konzervatív sajtó Lengyelországban is időnként bírálta a Soros-féle alapítványi hálózatot: például felhozták, hogy a Stefan Batory Alapítvány (Soros lengyelországi alapítványa) támogatott jogvédő projektek “a PiS-kormány ellen” dolgoznak. Konkrétan a bíróképzésekre vonatkozólag azonban nem érkezett olyan utasítás, hogy tiltsák az NGO-k programjait. A lengyel bírók jelentős része maga is aktív volt a Iustitia bírói egyesületben, mely nyíltan kiállt a bírói függetlenségért; ez az egyesület együttműködött nemzetközi NGO-kkal (pl. MEDEL, az Európai Demokratikus Jogászok) jogállamisági konferenciákon. Összességében a lengyelországi érzékenyítő tréningek – főleg 2010–2016 között – hozzájárultak ahhoz, hogy a bírák érzékenyebben ítélkezzenek diszkriminációs ügyekben vagy például gyűlölet-bűncselekmények esetén. Ennek pozitív példája, hogy több bíróság súlyosbító körülményként vette figyelembe rasszista indítékot erőszakos bűncselekményeknél, holott korábban ez ritkább volt. A kormányzat részéről viszont megjelent egy új törekvés: 2022-től inkább a hivatalos állami szervek (Igazságügyi Minisztérium) szerveznek továbbképzést “értékalapú” témákban, pl. hazafiság és családvédelem, részben ellensúlyozandó a korábbi liberális szemléletformálást.

9. Románia

Romániában a 1990-es években a Soros György által alapított Nyílt Társadalom Alapítvány – Románia (Fundatia pentru o Societate Deschisa) számos programot indított a demokratikus intézmények megerősítésére, beleértve a bírói kar támogatását is. A korai években ez főként ösztöndíjak, könyvadományok és külföldi tanulmányutak formájában valósult meg friss bírók, ügyészek számára, hogy megismerjék a jogállamiság nyugati standardjait. Később a román civil szervezetek vették át ezt a szerepet: az APADOR-CH (Romániai Helsinki Bizottság) és a CRJ (Jogforrás Központ) például tartott szemináriumokat a bírácoknak az emberi jogi egyezmények hazai alkalmazásáról, illetve készítettek kézikönyveket pl. a fogyatékossággal élők jogainak érvényesítéséről a bíróságokon.

2014-ben–2015-ben Románia is részesült az EEA/Norvég Alap támogatásaiból, melyek keretében bíró- és ügyészképzési projekteket finanszíroztak. Az egyik ilyen program a norvég Igazságügyi Minisztériummal és a Európa Tanáccsal partnerségben valósult meg 45 millió euró értékben, „Jogállamiság megerősítése” célzattal. Ennek keretében Romániában 7 nagy alprojekt futott, többek közt a bírók és ügyészek kompetenciáinak fejlesztésére, a büntetőszemélyzet képzésére, valamint a nemi alapú erőszak kezelésére. Az egyik komponens kifejezetten azt célozta, hogy a hatóságok (rendőrség, bírák) hatékonyabban hajtsák végre az Isztambuli Egyezményt (a nők elleni erőszakról szóló európai egyezményt) – ennek érdekében tréningeket tartottak bírácoknak a családon belüli erőszak áldozataival való bánásmódról.

A román közéletben 2017–2018-ban a Soros-hálózatot támadó retorika megerősödött (különösen a #Rezist tüntetések idején, amikor a kormányellenes demonstrációk mögött is Soros befolyását sejtették). Egyes médiák azt állították, hogy Soros NGO-i behálózta az igazságszolgáltatást, védőernyőt vonva a korrupcióellenes ügyészség (DNA) és Laura Codruța Kövesi köré. Felrótták, hogy a civil csoportok ellenzik a kormány igazságügyi reformjait, például a bírói felelősségre vonási törvény szigorítását. Konkrétan bírók érzékenyítéséről azonban Romániában kevés nyilvános adat van. Valószínű, hogy az NGO-k itt is tartottak kisebb léptékű műhelyfoglalkozásokat – például emberkereskedelem áldozatainak jogairól, hiszen Románia érintett a trafficking elleni küzdelemben, és a Holland Helsinki Bizottság is képzett román bírácokat e tárgyban egy regionális projektben. Emellett a Román Bírói Intézet (INM) képzéseiben is részt vettek civil szakértők, és a tantervben szerepel az Emberi Jogok Európai Bírósága gyakorlatának ismertetése.

Összességében Romániában az érzékenyítő tréningek témái közül kiemelhető a nők és gyermekek elleni erőszak (e téren a bírói hozzáállást igyekeztek megváltoztatni, hogy ne bagatellizálják a családon belüli bántalmazást), a korrupció elleni harc (bár ez inkább szakmai, nem jogvédő szemléletű képzés volt), valamint a roma kisebbség ügyei. Hatásaként elmondható, hogy a román bírók körében az utóbbi években erősödött az ún. „jogok nyelvezete” – gyakrabban hivatkoznak nemzetközi egyezményekre ítéleteik indokolásában, és több ítélet született például diszkrimináció miatt kártérítési perekben romák javára, ami korábban ritka volt. A bírói kar fiatalabb generációja nyitottabb az ilyen megközelítésre, míg az idősebb generáció inkább távolságtartó.

10. Összefoglalás

Ahol NGO-k szerepet kapnak bíróképzésben, ott a pártatlanság szempontjából a szakirodalom tipikusan ezeket az alábbi biztosíték-kérdéseket veti fel. Finanszírozás és átláthatóság (ki finanszírozza, milyen érdekekkel, van-e „capture”-kockázat,) tartalmi pluralizmus (egyoldalú keretezés vs. több nézőpont, vitakultúra), etikai standardok (összeférhetetlenség látszata, bírói függetlenség), képzés célja: torzításcsökkentés (valódi impartialitás-növelés) vs. normatív „átnevelés” percepciója.

A leggyakrabban hangoztatott félelem az, hogy az NGO-k általi érzékenyítés a bírók politikai vagy ideológiai befolyásolását eredményezheti, és ez veszélyezteti a bírói pártatlanságot. Felmerült az az érv, hogy ha egy NGO aktívan pereskedik az állammal szemben (pl. menekültügyi ügyekben) és közben ugyanez az NGO képzésként a bíróságot, az a közvélemény szemében is bizalmi válságot okozhat. Ezt a dilemmát érzékelték Magyarországon: a Kúria elnöke szerint ugyan nem bizonyítható konkrét összefonódás, de „elvi lehetőség” van rá, hogy egy tréning formálja a bíró gondolkodását egy szervezet javára. Hasonló aggályokat az Egyesült Királyságban is megfogalmaztak a Stonewall-képzés kapcsán: vajon nem torzítja-e a bírói semlegességet, ha egy erősen aktivista szervezet narratíváját teszik magukévá a bírák? Néhány konkrét ítéletben a kritikusok szerint tetten is érhető volt némi elfogultság – például bizonyos brit munkaügyi perekben a transzjogok és a biologikus nem viszonyának megítélésekor. Ugyancsak negatívumként hozták fel, hogy az érzékenyítés olykor egyfajta doktriner megközelítést közvetíthet: a bírónak nem szabad kritikátlanul átvennie NGO-k jelszavait, hanem minden esetben egyedileg kell mérlegelnie a bizonyítékokat és a törvényi tényállást. Ha a tréning ezt a kritikai gondolkodást nem támogatja, hanem „kész válaszokat” sugalmaz, az kontraproduktív lehet.

Továbbképzések keretében gyakran szerepel a bírók érzékenyítése olyan témákban, mint az elfogultság felismerése, az előítéletek kezelése vagy a társadalmi sokszínűség kérdései – mindezek segítik a bíróságot abban, hogy saját tudatalatti preferenciáit is kontroll alatt tartsák. Ugyanakkor fontos, hogy az ilyen képzések politikailag semleges tartalmúak legyenek: el kell kerülni, hogy az érzékenyítés álcája alatt bármiféle ideológiai befolyás érje a bíróságot. A bírói kar autonómiáját erősíti, ha a továbbképzéseket maga a bírói szervezet (például a bírói tanács, illetve független bírói akadémiák) szervezik, nem pedig a politikai motivációval rendelkező szervezet.

A klasszikus jogalkalmazás azaz az ítélező tevékenység akkor igazodik a megosztott hatalmi szerkezethez, amennyiben kizárólag a jogszabályok szerinti, és az azokban közvetlenül kimutatható politikai akarat mentén működik. Ez azt jelenti, hogy a megalkotott jogszabályok fejezik ki a szuverén (politikai) akaratát a demokratikusan megválasztott parlamentek által. A jogalkalmazás akkor nem önkényes, amennyiben igazodik ehhez a kerethez. Bármely olyan hatás, amely ellene hat ennek, már nem a szuverén akarat, hanem külső befolyás, ami nem fér össze a demokrácia alapvetéseivel. A fentiekből látható volt, hogy az ilyen hatások képesek megjelenni a jogalkalmazás útján, de ezek nem azonosíthatók a jogalkotó szándékával. Erre

példa a brit döntésben megjelenő „születéskor hozzárendelt nem” kifejezés, de ide sorolható az olasz bírák absztrakt elvek mentén történő működése az illegális bevándorlók esetében is.

Elkerülendő ezeket a veszélyeket, a pontos és felügyelt tematika, valamint a jogszabályok szövegéhez kötött ítélkezés megkövetelése és fenntartása kapcsolja ki azokat a hatásokat, amelyek a jogalkalmazáson keresztül a demokratikus akaratképzés és végső soron a szuverenitás ellen hatnak.

Felhasznált források

1. Open Society Foundations in Europe, <https://www.opensocietyfoundations.org/publications/open-society-foundations-europe>
2. Building Open Societies, https://www.opensocietyfoundations.org/uploads/569ceb5a-5a08-472e-ac5f-00b0c0595cf2/a_complete_report_0.pdf
3. The Central and Eastern European Judicial Exchange Network | CEELI Institute, , <https://ceeliinstitute.org/networks/the-central-and-eastern-european-judicial-exchange-network>
4. International Standards on Ethnic Profiling: Standards and Decisions from the European Systems, https://www.justiceinitiative.org/uploads/273f47cd-ada0-41bb-8353-a3e5eaf6d572/case-digests-ethnic%20profiling-european-systems-110813_0.pdf
5. Sotto attacco l'indipendenza della Magistratura e la nostra Costituzione - Asgi, , <https://www.asgi.it/asilo-e-protezione-internazionale/magistratura-costituzione/>
6. Diversity and racial bias in the judiciary | Centre on the Dynamics of Ethnicity, , <https://www.ethnicity.ac.uk/research/associated-projects/judiciary/>
7. Discrimination Against Roma in Criminal Justice and Prison Systems in Romania, , <https://www.penalreform.org/resource/discrimination-roma-criminal-justice-prison-systems-romania/>
8. Background Note: Evidence and Credibility Assessment in Sexual Orientation and Gender Identity / Expression (SOGI) - based claim - European Union Agency for Asylum, , https://www.euaa.europa.eu/sites/default/files/2023-01/2022_10_background_note_sogie_expert_panel_en.pdf
9. Soft Skills for International Protection Judges - European Union Agency for Asylum, <https://www.euaa.europa.eu/sites/default/files/publications/2025-11/judicial-practical-guide-soft-skills-international-protection-judges.pdf>
10. Gender and asylum in Hungary - Hungarian Helsinki Committee, , <https://helsinki.hu/en/gender-and-asylum-in-hungary/>
11. Prejudging the transgender controversy? | Policy Exchange, hozzáférés dátuma: <https://policyexchange.org.uk/wp-content/uploads/2021/07/Prejudging-the-transgender-controversy-.pdf>
12. Training Legal Professionals - CEELI Institute, , <https://ceeliinstitute.org/courses>
13. Full article: Judges as activists: how Polish judges mobilise to defend the rule of law, , <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/21599165.2022.2092843>
14. Judicial College Strategy 2021-2025 - Courts and Tribunals Judiciary, https://www.judiciary.uk/wp-content/uploads/2022/07/Judicial_College_Strategy_2021-2025_WEB.pdf
15. 8. Gender reassignment - Judicial College Equal Treatment Bench Book 2013, 26, <https://www.judiciary.uk/wp-content/uploads/2013/11/8-gender-reassignment.pdf>
16. The new interim version of the Equal Treatment Bench Book: - - Legal Feminist, , <https://www.legalfeminist.org.uk/2022/01/03/the-new-interim-version-of-the-equal-treatment-bench-book/>
17. Ethnicity and custodial sentencing data highlights racial bias - Youth Justice Legal Centre, , <https://yjlc.uk/resources/legal-updates/ethnicity-and-custodial-sentencing-data-highlights-racial-bias>
18. 1 Unconscious bias and diversity training commonly feature in organisations' strategies for creating a fairer and more inclusi, <https://www.bi.team/wp-content/uploads/2020/12/20-12-14-Unconscious-Bias-Training-BIT-report-large-print.pdf>

19. Written Ministerial Statement on Unconscious Bias Training - GOV.UK, , <https://www.gov.uk/government/news/written-ministerial-statement-on-unconscious-bias-training>
20. Fortbildungsveranstaltung zur „Interkulturellen Kompetenz“ mit dem Wissenschaftlichen Leiter des Zentralrats der Deutschen Sinti und Roma in der Tagungsstätte Wustrau, , <https://www.deutsche-richterakademie.de/wustrau/j2019-23/>
21. Intercultural Competence - EJTN Website, <https://portal.ejtn.eu/en/Catalogue/Catalogue-2014/Intercultural-Competence/>
22. Deutsche Richterakademie, , <https://www.deutsche-richterakademie.de/icc/drade/nav/2fc/binarywriterservlet?imgUid=0d6048c2-70b0-9914-a600-bb39123f2520&uBasVariant=11111111-1111-1111-1111-111111111111>
23. Fiche 2 - Permettre au juge de prendre des sanctions dissuasives - Défenseur des Droits, , https://www.defenseurdesdroits.fr/sites/default/files/2024-02/FICHE2_Sanction_0.pdf
24. Identity Checks in France in Violation of Article 14 Post-Wa Baile v. Switzerland, , <https://cjl.uchicago.edu/online-archive/identity-checks-france-violation-article-14-post-wa-baile-v-switzerland>
25. France: Council of State Admits Racial Profiling but Orders No Action - Human Rights Watch, , <https://www.hrw.org/news/2023/10/12/france-council-state-admits-racial-profiling-orders-no-action>
26. IN THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS Application No. 25883/21–Wa Baile v. Switzerland WRITTEN COMMENTS OF THE OPEN SOCIETY JU https://www.justiceinitiative.org/uploads/fae7f003-c958-4d47-b40d-c8eba77e22ee/wa-baile-v-switzerland_justice-initiative-written-comments_02092022.pdf
27. PROGRAMMI DEI CORSI CENTRALI, https://ssm-italia.eu/D_Documenti/Programmi%20annuali/2020%20Programmi%202020%20corsi%20centrali%20e%20territoriali.pdf
28. Offerta Formativa Permanente - PortaleSSM - Scuola Superiore Magistratura, https://www.scuolamagistratura.it/de/web/portalesm/offertaformativa/permanente?p_p_id=P_OFFERTA_FORMATIVA_INSTANCE_m27ZYckDV5CM&p_p_lifecycle=1&p_p_state=normal&p_p_mode=view&_P_OFFERTA_FORMATIVA_INSTANCE_m27ZYckDV5CM_javax.portlet.action=dettaglioCorsoInterno&_P_OFFERTA_FORMATIVA_INSTANCE_m27ZYckDV5CM_corsoId=35990&_P_OFFERTA_FORMATIVA_INSTANCE_m27ZYckDV5CM_titolo=Questioni+attuali+in+materia+di+asilo+e+immigrazione&_P_OFFERTA_FORMATIVA_INSTANCE_m27ZYckDV5CM_codice=P22009&p_auth=VfuWVtRt
29. Aperte le iscrizioni al corso sulla Protezione internazionale: la persecuzione per motivi religiosi - Asgi, , <https://www.asgi.it/asilo-e-protezione-internazionale/protezione-internazionale-la-persecuzione-motivi-religiosi/>
30. L'Associazione per gli Studi Giuridici sull'Immigrazione è stata costituita nel, , <https://www.associazionemagistrati.it/allegati/report-asgi--ct-5-12-13.pdf>
31. Schweizerisches Kompetenzzentrum für Menschenrechte (SKMR): Evaluation - Bundesamt für Justiz, , <https://www.bj.admin.ch/dam/bj/de/data/staat/evaluation/schlussber-skmr-2015.pdf.download.pdf/schlussber-skmr-2015-d.pdf>
32. Polizei, Justiz und Menschenrechte – ein komplexes Verhältnis, , <https://www.skmr.ch/publikationen-dokumentationen/bilanzbericht/polizei-justiz-und-menschenrechte-ein-komplexes-verh%C3%A4ltnis.html>
33. credibility assessment in asylum procedures a multidisciplinary training manual volume 2, , <https://helsinki.hu/wp-content/uploads/CREDO-training-manual-2nd-volume-online-final.pdf>

34. a multidisciplinary training manual - volume 1, <https://helsinki.hu/wp-content/uploads/Credibility-Assessment-in-Asylum-Procedures-CREDO-manual.pdf>
35. Hungary - United States Department of State, , <https://www.state.gov/reports/2023-country-reports-on-human-rights-practices/hungary/>
36. Soros-Backed World Justice Project Rule of Law Index Puts Hungary Below Botswana — Again - Hungarian Conservative, <https://www.hungarianconservative.com/articles/politics/wjp-rule-of-law-george-soros-hungary-political-pressure/>
37. Country Report: Hungary - Asylum Information Database, https://asylumineurope.org/wp-content/uploads/2023/04/AIDA-HU_2022-Update.pdf
38. THE TREATIES WITHOUT A GUARDIAN: THE EUROPEAN COMMISSION AND THE RULE OF LAW - CJEL, <https://cjel.law.columbia.edu/files/2023/04/9.-SCHEPPELE-PROOF.pdf>
39. Input by civil society organisations to the Asylum Report 2024 - EUAA, , https://euaa.europa.eu/sites/default/files/2024-02/hungarian_helsinki_committee.pdf
40. Policy Brief Restoring the Rule of Law in Poland: An Assessment of the New Government's Progress - German Marshall Fund, <https://www.gmfus.org/sites/default/files/2024-06/Wojcik%20-%20Poland%20RoL%20-%20brief.pdf>
41. JUSZCZYSZYN v. POLAND - HUDOC, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-219563>
42. Disciplinary Proceedings as an Instrument for Breaking the Rule of Law in Poland - PMC, <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC7539279/>
43. CHILDREN OF ROMA AND TRAVELLER PRISONERS, , <https://childrenofprisoners.eu/wp-content/uploads/2018/06/4.12.-Roma-evidence-based-tool-with-recommendations.pdf>
44. CONSULTATIVE COUNCIL OF EUROPEAN JUDGES (CCJE) 1. In Romania there are 6 judicial associations, respectively, <https://rm.coe.int/romania-en-reply/16809f965e>
45. Uncovering anti-Roma discrimination in criminal justice systems in Europe - Fair Trials, https://www.fairtrials.org/app/uploads/2021/11/FT-Roma_report-final.pdf
46. The role of magistrates' associations in nurturing legal culture and protection of vulnerable groups - MEDEL, https://medelnet.eu/wp-content/uploads/2024/10/Materials_eng_final.pdf
47. The challenges of being imperfect: how do judges and prosecutors deal with sentencing disparity - PubMed Central, <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC11655451/>
48. Unconscious bias training: An assessment of the evidence for ..., https://www.ucd.ie/equality/t4media/ub_an_assessment_of_evidence_for_effectiveness.pdf
49. European judges, civil society organisations and dissensus: solidarities, strategies, and silver linings - gem-diamond, , <https://gem-diamond.eu/blog/european-judges-civil-society-organisations-and-dissensus-solidarities-strategies-and-silver-linings>